

Наталія Ципляк

З історії педагогічної підготовки учнів Чернігівської¹ духовної семінарії.

Відкриття школи при Чернігівській духовній семінарії пов'язано з відкриттям в семінаріях кафедр педагогіки. 27 лютого 1866 р. Синод видав наказ, в якому зазначалося: “отменить в семинариях преподавание медицины, сельского хозяйства и естественной истории, а взамен ввести курс педагогики, как предмет более необходимый для будущих пастырей и учителей народа... А дабы не ограничиваться одною теориею, в настоящем случае недостаточной для практических целей, учредить при семинариях воскресные школы”.¹

Але слід зауважити, що ще з січня 1866 р. з ініціативи преосвященного Філарета в Чернігівській духовній семінарії було розпочато викладання педагогіки.²

У вересні 1866 р. за розпорядженням Синоду була вже формально відкрита кафедра педагогіки: “Кафедра педагогики, а с нею и воскресные школы утверждаются с тем, чтобы воспитанники семинарии, которым придётся быть преподавателями в церковно-приходских и вообще в сельских школах, ознакомились с преподавательским искусством не теоретически только, на классной скамье, но и практически, в школе, потому что от такой меры ожидается существенная польза для народного образования”.³ У 1867 р. школи мали відкритися при всіх духовних семінаріях.⁴

Ректор семінарії 5 березня 1867 р. подав на розгляд семінарського Правління “Проект педагогічних занять вихованців Чернігівської духовної семінарії”. Він зауважував, що вкрай необхідна і педагогічна практика,

щоб кожен здобув певні навички. Найбільш корисним і необхідним, на думку ректора, було по-перше – відкрити святкову школу (саме святкову, а не недільну, бо вихідних днів замало) з усім викладанням у вигляді бесід. По-друге – є можливість відкрити школу щоденну. І по-третє – вихованці семінарії мали змогу вдосконалювати свої педагогічні навички в школі при Вознесенській церкві.⁵

12 березня 1867 р. з нагоди відкриття школи в семінарській церкві зібралися викладачі семінарії та вихованці вищого і середнього відділень. Після закінчення святкового молебну, всі бажаючі навчатися грамоті та іншим предметам були запрошені наступного дня повідомити, хто з них буде ходити до школи щодня, а хто лише по вихідним. До щоденної школи записалися 15 осіб, до недільної – 9. 14 березня розпочалися заняття в щоденній школі, на які з'явилося 18 учнів.⁶

Таким чином, малося на меті відкрити при Чернігівській духовній семінарії дві школи. Але зважаючи на те, що вихованці семінарії котрі перейшли з середнього до вищого відділення ще не готові до святкових бесід, було вирішено поки не відкривати недільної школи, а звернути більш уваги на щоденну школу. Ще одним аргументом того, щоб відкривати щоденну школу було те, що “в Чернигове нет фабрик и заводов, рабочие которые могли бы воспользоваться уроками воскресной школы. В той части города, в которой находится семинария, не много таких жителей, которые бы в воскресный день отдыху от ежедневных занятий предпочли учение в школе. Есть дети нуждающиеся в школе, и родители их, надеемся, охотно будут посылать для обучения. Но для таких детей школа нужна постоянная, по крайней мере ежедневная”.⁷

У недільній школі передбачалося викладання таких предметів: історія свят, пояснення Євангельських читань, розповіді про найважливіші події з історії православної церкви і Російської держави, церковні співи,

читання. Як зауважував ректор семінарії, “праздничная школа – это будет собственно не школа, а праздничные благочестивые собрания, в которых имеют быть собеседования о предметах веры, о богослужение и истории святой церкви, а ровно и об истории нашего отечества ”.⁸ У щоденній школі навчали слов’янській та російській грамоті, письму, молитвам, церковній історії, першим чотирьом діям арифметики та співам.

Учнів, відповідно до рівня знань, поділяли на три групи:

- 1.) ті, хто починає навчатися грамоті;
- 2.) ті, хто вже ознайомився з читанням, вміють трохи писати і рахувати;
- 3.) ті, хто вже читають, пишуть, знають перші арифметичні дії та початки церковної історії.⁹

Відвідувало школу біля 30 хлопчиків. Неписемні за два місяці навчалися читанню й письму, найголовнішим молитвам, декільком розповідям про головні події священної історії та рахувати до десяти. У другій групі – зрозумілому пояснювальному читанню та письму, розповіді з священної історії, рахувати до ста. В третій групі вивчали символи віри і розповіді із священної історії Нового Заповіту, головні властивості складу мови по відношенню до правопису, дії з числами різної величини та рішення простих задач, географічне положення Чернігівської губернії та Росії. Зверталася увага на читання слов’янське, читання рукописів та співи.¹⁰

З усіх перелічених предметів підручниками були книги схвалені Синодом, або Міністерством Народної освіти. Школа утримувалась коштом Міністерства Народної освіти.

Школа мала все необхідне. Розміщувалась в одній з кімнат семінарського флігелю, мала власний вхід. Класна кімната була невелика, але знаходилась в належному стані: столи й стільці, географічні карти та портрети відомих педагогів, шафи з книжками та навчальним приладдям.¹¹

В числі наочних посібників школа мала літери, кубики, рахівниці, складний аршин, глобус, компас, картини на історичні сюжети.¹² При створенні школи гостро постало питання відсутності на той час програми викладання, особливо враховуючи те, що вчителі-практиканти постійно змінювались.

Стосовно методів викладання: читанню навчали по звуковому методу, письму навчали разом з читанням, при викладанні арифметики по можливості дотримувались метода наглядного, а історію вивчали за допомогою картинок.¹³

Висвітлений нами стан умовно віднести до першого періоду її існування. Як і семінарія, школа час від часу теж зазнавала певних змін. Цей умовний перший період продовжувався до 1874 р.

Розпочинаючи з 1874-75 навчального року школа перестала бути щоденною. Заняття проходили кожної неділі і в кожен святковий день зранку. А з 1876 р. тричі на тиждень проходили ще й вечірні заняття. Школа мала власну бібліотеку. Школу відвідувало біля 30 учнів. Хоча бажаних було більше, перешкодою було замале приміщення шкільного класу. До школи ходили діти різних станів (у 1876 р. – 7 дворян, 6 селян, 3 солдат, 14 міщан).¹⁴

Слід відмітити, що після закінчення недільної школи де хто з учнів вступали до нижчих училищ (у 1872 р. 3 до міського училища і 1 в духовне).¹⁵

У 1884 р. духовні семінарії зазнали нового реформування, перетворення торкались і шкіл. Згідно примітки до §120 семінарського Статуту для практичних занять вихованців V і VI класів, котрі вивчають дидактику, створити при кожній духовній семінарії зразкову початкову школу.¹⁶ “Во внимание к тому, что в духовных семинариях, как теоретическое, так и практическое изучение воспитанниками школьного дела должно быть строго согласовано с предстоящей им при выходе из

семинарии деятельности в звание законоучителей и учителей в церковно-приходских школах, и образцовые начальные школы при духовных семинариях должны быть устрояемы непременно по типу церковно-приходских школ.»¹⁷

Зразковою школою мав керувати вчитель дидактики, а ректор семінарії наглядати. За рекомендацією ректора законовчитель та вчитель зразкової школи призначались єпархіальним архієреєм. Школа утримувалась коштом Синоду. Навчання в школі було безкоштовним, також безкоштовно постачається підручниками. На утримання виділялося 1000 крб.: 300 – законовчителю, 500 – вчителю, 200 – на господарчі потреби.

Усі питання стосовно школи (іспити, оцінювання успіхів тощо) вирішувались спеціальною педрадою, яка склалася з ректора семінарії, викладача дидактики, законовчителя та вчителя школи. Щорічно ректор семінарії мав складати звіт про стан школи і подавати його разом зі звітом про стан церковно-приходських шкіл.¹⁸

Зразкова початкова школа при Чернігівській духовній семінарії була відкрита 25 жовтня 1885 р. Школа розміщувалась в будинку семінарії. Тривалість уроку становила 1 годину з 15-хвилинною перервою між уроками. Кожен урок розпочинався і завершувався молитвою. В школі навчали Закону Божому, російській мові, читанню, арифметиці, чистописанню та співам.¹⁹ У такому вигляді школа проіснувала аж до закриття семінарії в 1919 р.

Метою створення шкіл при семінаріях була підготовка вчителів для народних шкіл. Дуже гостро в період відкриття шкіл постало питання відсутності програм викладання шкільних предметів. “Учителя всех других учебных заведений (низших, средних и высших) имеют перед народными учителями уже те привилегии, что имеют известные нормы и разные средства к наилучшему преподаванию; у них есть определенные

руководства, которые уже определяют и методы преподавания; есть определённые программы, а в них – и сам план преподавания, наконец есть у них достаточные средства, как к надлежащему прохождению учебных предметов в пособиях библиотечных, так и к собственному педагогическому образованию в учительской среде товарищей.”²⁰ Лише з 1885 р. зі створенням зразкової початкової школи вчителі отримали програми видані Св. Синодом. Навчати мали за програмою для однокласної церковно-приходської школи.²¹

Саме тому в сер. 70-х рр. практикантами були вироблені правила для своєї практичної діяльності:

- 1.) постійне самовдосконалення (читання педагогічної літератури, знайомство з педагогічним досвідом інших педагогічним досвідом інших педагогів);
- 2.) створення в бібліотеці відділу книг для вчителів;
- 3.) обов’язкова підготовка до уроків;
- 4.) створення програм;
- 5.) дивитись на підручники як на посібник, а не керівництво;
- 6.) говорити коротко, ясно і чітко;
- 7.) при відповідях учнів не підганяти, не відповідати за них;
- 8.) розвивати спостережливість і увагу за допомогою наочності;
- 9.) необхідно створити і організувати шкільну бібліотеку;
- 10.) найголовніша задача – морально-релігійне виховання.²²

Заняття в школі ділилися на дві половини: на першому уроці вчителі-практиканти навчали дітей по групах, а на другому – всіма групами керував один. Крім практичних занять для самостійного вивчення шкільної справи практикантам радили: читання і розбір книг педагогічного спрямування, систематичне спостереження за учнями, постійно готуватись до уроків.²³

Зі створенням зразкової початкової школи при Чернігівській духовній семінарії у 1885 р. було дещо змінено і проходження педагогічної практики. Вже було затверджено програму викладення у школі. Вихованці семінарії вивчали дидактику теоретично (класні заняття) і практично (заняття в школі). У V класі семінарії, при двох теоретичних і одному практичному уроках на тиждень, вивчали методику викладання шкільних предметів. Вивчали додатково і відомості з експериментальної педагогіки: історію науки, задачі експериментальної педагогіки, а також психопедагогічні вимірювальні методи. У VI класі був один теоретичний і два практичні уроки на тиждень.

Практичні заняття семінаристів в школі відбувалися щоденно. Два вихованці шостого і один – п'ятого класів по черзі відвідували ранкові заняття у школі, які проводили законовчитель та вчитель. Після обіду, також по черзі, практиканти давали уроки у школі в присутності викладача дидактики, законовчителя та вчителя школи.²⁴

Перед уроком практикант мав подати викладачу письмовий конспект уроку. Після проведення уроків їх розбирали на заняттях з педагогіки. Для більш ретельного розгляду практичних занять і обговорення педагогічних питань раз на тиждень відбувалися педагогічні конференції за участю ректора, викладача педагогіки, законовчителя і вчителя школи, а також вихованців-практикантів.²⁵

Крім практичних занять викладач педагогіки рекомендував читати книги педагогічного змісту, спостерігати за учнями. Семінаристам були рекомендовані праці відомих педагогів Я.Коменського, А.Дистервега, К.Ушинського, С.Миропольського та ін.²⁶

Таким чином, у Чернігівській духовній семінарії у другій половині XVIII- на початку XX ст., значна увага приділялась педагогічній підготовці учнів, задля чого було відкрито початкову школу. Це відповідало потребам часу, адже саме вихованці духовних семінарій працювали вчителями у

церковно-приходських школах, у яких навчалася значна частина дітей шкільного віку.

1. О некоторых мерах для содействия со стороны духовенства, делу народного образования // Черниговские епархиальные известия (далі - ЧЕИ). – 1866. - №12. – С.202.
2. О практических педагогических занятиях учеников Черниговской семинарии// ЧЕИ. – 1867. - №6. – С.199.
3. Дмитревский О. Воскресная школа при Черниговской духовной семинарии // ЧЕИ. – 1871. - №21. – Часть неофициальная (далі Ч.н.). – С.586.
4. Там само . – С.587.
5. ЧЕИ. – 1867. - №6. – С.201.
6. Праздничная и ежедневная школы при Черниговской духовной семинарии // ЧЕИ. – 1867. – 15 апреля. – Ч.н. – С.352.
7. ЧЕИ. – 1871. – №21. – Ч.н. – С.588.
8. ЧЕИ. – 1867. – 15 апреля. – Ч.н. – С
9. ЧЕИ. – 1871. - №23. – Ч.. – С.625.
- 10.Отчёт о ревизии духовно-учебных заведений Черниговской епархии, произведённой с 3 мая по 4 июня 1870 г. – Спб., 1870. – С.11.
- 11.Сведения о воскресной школе при Черниговской духовной семинарии за 1874-75 учебный год // ЧЕИ. – 1876. – Ч.н. – С.256.
- 12.Отчёт о ревизии духовно учебных заведений Черниговской епархии... - С.11.
- 13.ЧЕИ. – 1871. - №23. – Ч.н. – С.625.
- 14.Російський державний історичний архів у Санкт-Петербурзі (далі-РДІА). – Ф.802. – Оп.9. – Спр.88. – Арк.13.
- 15.ЧЕИ. – 1876. – Ч.н. – С.46.

- 16.Свод уставов и проектов уставов духовных семинарий 1808-14, 1862, 1867, 1884 и 1896 гг. – Спб., 1908. – С.123.
 - 17.Правила для образцовых начальных школ при духовных семинариях // ЧЕИ.– 1886. - №18. – С.740.
 - 18.Там само.
 - 19.РДИА. – Ф.802. – Оп.9. – Спр.50. – Арк..24.
 - 20.ЧЕИ. –1876. – Ч.н. – С.149.
 - 21.Марков Н. Общие сведения о состоянии начальной образцовой школы при Черниговской духовной семинарии // ЧЕИ. – 1888. - №6. – Ч.н. – С.167.
 - 22.ЧЕИ. – 1876. – Ч.н. – С.55.
 - 23.РДИА. – Ф.802. – Оп.9. – Спр.88. – Арк.13.
 - 24.ЧЕИ. – 1888. - №6. – Ч.н. – С.167.
 - 25.РДИА. – Ф.802. – Оп.15. – Спр.1293. – Арк.7 (зв.).
 - 26.РДИА. – Ф.802. – Оп.9. – Спр.52. – Арк.208 (зв.).
-